

УДК 378.03.(045)

ДУХОВНИЙ КОНТЕКСТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

А. К. Солодка, А. В. Осіпцов

У статті висвітлюються питання духовної складової соціокультурної ідентифікації особистості у сучасному світі. Пропонується вирішення цих питань у контексті подолання духовної кризи суспільства, що спричинена втратою смислових основ культури. Застосовуються антропологічні стратегії «необхідності себе» у полі «відкритої культури» та чинники спадкоємності особистісного досвіду в культурі. Систематизується низка теоретичних передумов психологічного та педагогічного вивчення закономірностей формування духовного контексту соціокультурної ідентичності особистості.

Ключові слова: соціокультурна ідентичність, духовний контекст, діалог культур, спадкоємність особистісного досвіду, смислові основи культури.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасність потребує змін у свідомості людини, які відбуваються під впливом прагматизації суспільних відносин, ставлення людини до світу, формування її світогляду, мислення, особистісної системи ціннісних координат, критеріїв духовно-естетичної та морально-етичної диференціації.

В умовах прагматичної трансформації суспільства вивчення проблеми вибору соціальних цінностей, виховання загальнолюдських цінностей особистості являє собою не лише філософсько-теоретичний, а й аксіологічний, праксіологічний, освітньо-виховний та соціальний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні наукові дослідження в галузі аксіологічної теорії доводять, що людство постало перед реальною гуманітарною катастрофою, попередження якої може бути досягнуто тільки в умовах органічного синтезу національного та загальнолюдського, поєднання в умовах освіти і виховання особистісних та соціальних ціннісних орієнтацій особистості шляхом морально-етичного виховання особистості як сутнісної складової процесів соціалізації, загальної і професійної освіти, її ціннісного самовизначення та

самореалізації (І. Бех, В. Біблер, В. Довженко, В. Сухомлинський, Г. Шевченко).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналітико-теоретичний огляд джерел з досліджуваної проблеми визначив, що закономірностям формування духовних складників соціокультурної ідентичності особистості приділено недостатньо уваги. Вирішенню цих питань у контексті подолання духовної кризи суспільства, що спричинена втратою смислових основ культур, присвячено чинне дослідження.

Метою статті є висвітлення духовного контексту соціокультурної ідентифікації особистості у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний духовний стан суспільства в працях науковців визначається як епоха світоглядної кризи, яка проявляється як втрата людьми сенсу власного існування та соціальної реальності.

Безумовно, причини, витоки і сутність цього кризового становища пояснюються на підставі різних концептуально-теоретичних засад. На наш погляд, ясне розуміння цієї ситуації можливо в результаті використання метафори «пустелі, що поширюється», до якої вдається М. Гайдеггер. «Опустелювання», за М. Гайдеггером, пов'язується з «вигнанням Мнемозіни», втратою певних соціально-історичних ідентичностей і соціокультурних практик, із забуттям культурно-історичної пам'яті. «Опустелювання» гірше, ніж просто руйнування, оскільки воно «паралізує майбутнє зростання і не допускає ніякого творення» [12, с. 48]. Отже, основна проблема полягає не просто у втрачанні певних соціально-історичних ідентичностей та пов'язаних з ними смислів, а й у відсутності можливості для появи нових колективних духовних смислів. «Пустеля» інтерпретується як простір безглуздості. Сучасна людина, яка занурена в цей простір, виявляється в ситуації знецінення духовних соціально-історичних значень; і тепер в якості значущого в суспільній свідомості утверджується переважно те, що так чи інакше пов'язане з утилітарними функціями: рівень життя, соціальний статус тощо. Такі ціннісні установки, як вважає М. Гайдеггер, втрачають сенс в світлі усвідомлення неминучої завершеності існування. Реакцією стають різні «спроби до втечі» з «пустелі», наприклад, занурення у віртуальну реальність чи долучення до різних контр- або субкультурних практик. Такі «притулки» стають якимись «оазисами» сенсу.

Криза колективного смислу, за Е. Дюркгеймом, провокує спроби до втечі, що виявляються «самогубством». Згідно з французьким соціологом, егоїстичні самогубства викликаються тим, що колективна діяльність

втрачає свій зміст і значення, тоді як аномічні самогубства пов'язані з втратою загальнозначущих норм і цінностей, які регламентують і стримують прагнення індивіда [5].

В загальносвітоглядному контексті підстави сучасної духовної ситуації, з одного боку, обумовлені аналітичною установкою новоевропейського мислення [11, с. 71-78], а з іншого – низкою ідей та концептів постмодерністської філософії. Все це сприяє знеціненню соціокультурних значень, що не раціоналізуються і не об'єктивуються. Так, згідно з «модифікованим» принципом верифікації А. Аейра, усі висловлювання або твердження, які потенційно не зводяться до чуттєвого досвіду, безглузді і можуть бути тільки проявами емоцій [1, с. 61].

Згідно з світ-системним підходом І. Валлерстайна, етнодержавні ідентичності та картини їх історичного розвитку є ідеологічними конструктами, що створюються істориками сьогодення [2, с. 4-5]. Така позиція методологічно якраз і заснована на підході «обчислювання» до соціальної дійсності.

На нашу думку, основу осмислення світу і сенс-життєвої рефлексії суб'єкта складає існування індивіда, що розглядається як частина єдиної історії всього людства. Таким чином, стає можливим світоглядне співвіднесення індивідуальних життєвих сенсів, колективних соціально-історичних смислів і універсального сенсу існування людства.

Межі і можливості діалогу задаються тими характеристиками, що відрізняють культури світу. Практика сьогодення свідчить про те, що цінності всіх культур, незалежно від їх просторових характеристик, природним чином сприймаються всією світовою спільнотою. Нікого не дивує, що китайський піаніст стає кращим виконавцем Шопена і Ліста, а індійський державний діяч Махатма Ганді був продовжувачем ідей німецького філософа А. Швейцера. Сьогодні не викликають подиву ні розвиток в Європі ідей буддизму і синтоїзму, ні проникнення в культуру Японії, Китаю, Сінгапуру чисто європейської за духом ідеї технологічного прогресизму.

В діалозі культур модель національної культури стає ефективним механізмом для досягнення єдності всієї спільноти. Умовою ефективною взаємодії людей стає саме сфера культури, насамперед, національна мова, що об'єднує представників усіх етносів певної культури і створює між ними єдність; спільна історія, яка допомагає створити єдині символи і орієнтири розвитку; мистецтво, що містить універсальну концепцію життя всієї нації [13, с. 301-305]. Саме тому в межах нації необхідним середовищем, джерелом життєвої сили, загальної атмосфери, «всередині

якої члени суспільства можуть дихати, жити і творити, стає єдина культура» [3, с. 92].

Саме зрілість національної культури була названа у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО [14] чинником, що сприяє зміцненню духу культурної взаємодії.

У ХХ столітті західноєвропейські науковці почали говорити про антропологічну кризу, що спричинена втратою смислових основ культури. Культура, що заснована на системі, витісняє культуру, засновану на особистісному сенсі. Типовими феноменами такої культури стали стандартизація форм життя, заміна живого переживання діловим спілкуванням, небезпечне втручання в природу людини, втрата духовних цінностей, поширення масової культури.

Скорочення до мінімуму особистої участі в справах культуротворчості призвело до того, що люди стали відчувати дефіцит власного існування.

Разом з тим, такої антропологічної проблеми не існує у східних культурах. Наприклад, у Китаї провідною силою є символи традиції, які налаштовують людей на безпосередній досвід переживання життя. Традиції китайської культури вчать людину переживати життя таким, яким воно є. Це переживання виробляє особливу духовну чутливість, приводить до просвітління свідомості. Тому проблема сенсу життя не є драматичною. Китайці прагнуть жити у злагоді з природою. Вони більше цінують спілкування, за допомогою якого можна навчитися живого досвіду, досвіду сприйняття спонтанності буття, ніж абстрактної ідеї. Вони відчувають себе частиною цілого. Тому їх вирізняє розвинене наявне відчуття родового коріння. Пошук сенсу життя замінюється установкою «роби свою справу» [4]. Слід також зазначити, що сучасним китайцям не чужа «американська мрія», вони теж налаштовані на споживання і комфорт. Однак саме контекст китайської культури спонукає її носіїв інтуїтивно слідувати настановам стародавніх предків-вчителів.

Сучасну соціокультурну ситуацію М. Мамардашвілі характеризує як «антропологічну катастрофу». «Серед безлічі катастроф, якими славиться і загрожує ХХ століття, однією з головних і часто прихованої від очей є антропологічна катастрофа, що виявляється зовсім не в таких екзотичних подіях, як зіткнення Землі з астероїдом, і не у виснаженні її природних ресурсів або надмірному зростанні населення, і навіть не в екологічній або ядерній трагедії. Я маю на увазі подію, що відбувається з самою людиною і пов'язану з цивілізацією в тому сенсі, що щось життєво важливе може

необоротно в ньому зламатися у зв'язку з руйнуванням або просто відсутністю цивілізованих основ процесу життя» [8, с. 107].

Суть «антропологічної катастрофи» у руйнуванні людської матерії, людської свідомості. Це відбувається тоді, коли людська свідомість перестає брати участь в світових подіях, в історії. Людина інстинктивно реагує на якісь знаки, бездумно включається в дію і обертання коліс громадського механізму. У такої людини немає переконань, немає ні мужності, ні честі, ні гідності, ні боягузтва, ні безчестя. Коли людина перестає особисто усвідомлювати ту чи іншу ідею, вона перетворюється на машину і служить не зрозуміло чому. Людина – істота незамкнута, її межі збігаються з межами універсуму. Завдання людини – знайти світ як «ціле» [8, с. 110]. Тому «головна пристрасть людини – це буги, здійснитися, відбутися» [7, с.173].

Прагнучи здійснитися, людина знаходить само-буття, стає особистістю. М. Мамардашвілі називає *Особистісний світ* «невідомою батьківщиною», набуття якої і є сенс життя людини і сенс історії.

Таким чином, особистість – це людина, яка знайшла себе як індивідуальність і виявила цю індивідуальність світу, зробивши її частиною світу, світу культури. У такі моменти людина стає частиною вічної наступності духу.

Вважаємо, що застосування антропологічної стратегії «необхідності себе» у полі «відкритої культури» має сприяти спадкоємності особистісного досвіду в культурі і зміні світогляду в системі.

Сформовані в історичному шарі культури «народні традиції», як механізм формування етнокультурної ідентичності, стають основою того, що сьогодні розуміють під «культурною традицією» – механізмом збереження культурної спадкоємності. Заснована на органічній єдності наступності та оновлення, культурна традиція являє собою квінтесенцію соціокультурного досвіду.

Діючи в перехідні періоди як «етнічний фактор», культурна традиція не тільки визначає специфіку суспільного життя, а й виступає формою вираження культурного консерватизму, що забезпечує культурну спадкоємність. У цьому сенсі культурна спадкоємність – це насамперед сутнісний зв'язок феноменів абстрагованих від історичної конкретності.

Культура споконвічно виступала головним чинником формування духовного контексту життєдіяльності суспільства, тому перетворення культурної традиції у фактор другорядний означає непоправну «втрату», що веде до кризи ідентичності. Останнє пояснює не тільки причину «продлонгування культурної травми», безпосередньо пов'язаної з розривом

історичних, колективних та зв'язків між поколіннями, а й відповідає на питання, чому в умовах відмови від культурного консерватизму як сенсу життя «кожне покоління являє собою новий народ» [10, с.46].

Все це говорить про те, що різні культури, з одного боку, не повинні бути закриті для засвоєння інновацій і досягнень інших культур, однак, з іншого боку, їм необхідно підтримувати міру в іншокультурних запозиченнях. Запозичення чужого досвіду має носити вибіркового і творчий характер балансу толерантності культурних цінностей. У процесі переймання культурних цінностей необхідні поступовість, вибірковість, органічне поєднання «нового» і «старого». Співпраця між культурами, їх діалог, безумовно, необхідні, однак без відмови від своєї власної культури. Ізоляціонізм та недовіра до нового блокує появу інновацій, проте надмірна відкритість широким культурним впливам, що носить в ряді випадків зовсім некритичний характер, небезпечна втратою ряду індивідуальних ознак власної культури і потребує поєднання з вибірковістю і розумним консерватизмом.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

У зв'язку з викладеним узагальненням постає актуальне питання нашого дослідження, яке пов'язане з необхідністю систематизувати низку теоретичних передумов психологічного та педагогічного вивчення закономірностей формування духовних складників соціокультурної ідентичності особистості. Вирішення цих питань у контексті подолання духовної кризи суспільства, що спричинена втратою смислових основ культур, дозволить підійти до визначення інструментальних якостей соціокультурної ідентичності в її духовному контексті.

Література

1. Айер А. Язык, истина и логика / А. Айер // Логос: Философско-литературный журнал. – М., 2006. – №1(52). – С. 61-62.
2. Валлерстайн И. Существует ли в действительности Индия? / И. Валлерстайн // Логос: Философско-литературный журнал. – М., 2006. – №5(56). – С. 4-5.
3. Геллнер Э. Нации и национализм / Э. Геллнер. – М., 1991. – С. 92.
4. Древнекитайская философия: в 2-х тт. Т. 1. – М., 1972. – 363 с.
5. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд / Э. Дюркгейм. – М., 1994. – С. 46-71, 82-96.
6. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек — текст — семиосфера — история / Ю. М. Лотман. – М., 1999. – 464 с.
7. Мамардашвили М. К. Если осмелится быть / М. К. Мамардашвили / Как я понимаю философию. – М., 1990. – С.173, 180.
8. Мамардашвили М. К. Сознание и цивилизация / М. К. Мамардашвили / Как я понимаю философию. – М., 1990. – С. 107-110.

9. Некрасова М. А. Народное искусство как часть культуры / М. А. Некрасова. – М., 1983. – С.72.
10. Самохвалова Т. А. Демократический тоталитаризм массовой культуры / Человек в контексте культуры. – СПб., 1998. – С. 46-51.
11. Хайдеггер М. Наука и осмысление / М. Хайдеггер / Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986. – С. 71–78.
12. Хайдеггер М. Что зовется мышлением? / М. Хайдеггер. – М., 2007.
13. Deutsch K. W. Tides among Nations / K. W. Deutsch. – New York: Free Press, 1979. – P. 301–305.
14. World Culture Report. Cultural Diversity, Conflict and Pluralism. – Paris: UNESCO, 2000. – P. 24–42.

ДУХОВНЫЙ КОНТЕКСТ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ

А. К. Солодкая, А. В. Осипцов

В статье освещаются вопросы духовной составляющей социокультурной идентификации личности в современном мире. Предлагается решение этих вопросов в контексте преодоления духовного кризиса общества, вызванного потерей смысловых основ культуры. Применяются антропологические стратегии «необходимости себя» в поле «открытой культуры» и факторы преемственности личностного опыта в культуре. Систематизируется ряд теоретических предпосылок психологического и педагогического изучения закономерностей формирования духовного контекста социокультурной идентичности личности.

Ключевые слова: социокультурная идентичность, духовный контекст, диалог культур, преемственность личностного опыта, смысловые основы культуры.

THE SPIRITUAL CONTEXT OF SOCIOCULTURAL IDENTITY

A. K. Solodka, A. V. Osiptsov

The article highlights the spiritual component of individual socio-cultural identity in modern world. The solution of these issues is seen in overcoming the society's spiritual crisis caused by the loss of the semantic bases of cultures. Anthropological strategies of the «necessity of self» in the field of «open culture» and the factors of continuity of personal experience in culture are applied. A number of theoretical premises for the psychological and pedagogical study of the regularities in the formation of the spiritual context of socio-cultural identity of the individual are systematized.

Keywords: Socio-cultural identity, spiritual context, dialogue of cultures, continuity of personal experience, semantic basis of culture.

Солодка Анжеліка Костянтинівна – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри перекладу, професор кафедри перекладу Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського (м. Миколаїв, Україна). E-mail: a.solodkaya1967@gmail.com

Solodka Anzhelika Kostyantynivna – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Professor, Head of the Department of Translation, Mykolayiv V. O. Sukhomlinskyi National University (Mykolaiv, Ukraine). E-mail: a.solodkaya1967@gmail.com

Осіпцов Андрій Валерійович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Маріупольського державного університету (м. Маріуполь, Україна). E-mail: osipcov_andrey@mail.ru

Osiptsov Andriy Valeriyovych – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Professor, Head of the Department of Physical Education, Sport and Health, Mariupol State University (Mariupol, Ukraine). E-mail: osipcov_andrey@mail.ru